

4.3 Vse te raznovrstne slogovne prvine so ubrane v celovitost modernega slovenskega besedila, ki je iz realizma — z izkoristkom dosežkov impresionizma — tudi v besedni umetnosti naravnano vse bolj k izpovedovanju umetnikovega notranjega sveta. Znano je, da je iz tako raznoličnih slogovnih prvin sestavljena nova, izvirna celota odprla vrsto novih poti, po katerih so krenili posamezni, zlasti prozni ustvarjalci novejše slovenske besedne umetnosti.

Jože Stabéj

SAZU v Ljubljani

GOSTOŽERČICE

Kar je doslej slovenskih zvezdnih imen in le-teh pomenov, je zvečine z največjo skrbnostjo zbral Milko Matičetov.¹ Za Plejade — Πλειάδες, ai, ion. Πληιάδες Plejade, gostosevci, sedem majhnih zvezd v ozvezdju bika, vidne od srede maja do konca oktobra — ta čas je bil ugoden za plovbo² — je Matičetov izsledil kar 74 poimenovanj, med njimi 28 pisnih in govornih soznačnic, ki vse označujejo gostoto Plejad.

Najstarejši slovenski imeni — kolikor vemo do zdaj — sta gostožerčiči in stožerčiči. Prvo je zapisal Jurij Dalmatin trikrat v Biblii I. 1584, in sicer: Jobove buqve, IX. Cap. (I., 268^b): On dela Kula na Nebi, inu Rimfko palizo, inu Goftosherzhizhe, inu Svésde pruti puldnevi; Jobove buqve, XXXVIII. Cap. (I., 277^b) v obrobni opombi: Jeli moresh te svese téh • fedem Svésd • Goftosherzhizhe vkup svesati?; Amos prerok, V. Cap. (II., 112^a): On dela Goftosherzhizhe inu Orionu. Adam Bohorič, Arcticae horulae, 1584, 63, pa je za isto ozvezdje zapisal: Svedsifhze, zhja, ker je veliku sved vbupe [svesd vkupe], kokèr fo ftosherzhizhi, Aftrum, fydus, Gestirn. Vtem ko še ne vemo, da bi bil Bohoričevo zvezdno ime stožerčiči, razen Pleteršnika, pozneje še kdo zapisal v slovar, pa je Dalmatinove Goftosherzhizhe vknjižil H. Megiser v mnogojezični slovar Thesaurus polyglottus I. 1603, II., 280: Plejades, die Kluckheñ, bruthenn, Sclau. goftosherzhizhe, a v Dictionarium quatuor linguarum I. 1592 Megiser te besede še nima.

Na oko sta pomena obeh zvezdnih imen gostožerčiče in stožerčiči zelo nejasna. Matičetov vidi v imenu gostožerčiče: Danes najbolj znani so *Gostosevci*, ker so se pač usidrali v knjižnem jeziku. Miklošičevo razlago — »die dicht hingestreten« (EW 294) — bi lahko sprejeli, če bi ne bila zraven tega očitna tudi podoba več oseb, ki so tesno skupaj pri delu na polju: *-ževci*, *-ževke*, *-ževšice*, morda tudi Japljevi — *sejci*. Od predstave sejati, seme, ni daleč do sadu (*-žir-*)³. ... Če

¹ Zvezdna imena in izročila o zvezdah med Slovenci. Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike. Slovenska Matica, Ljubljana (1973), 2. s: 43—90.

² Anton Dokler, Grško-slovenski slovar. Ljubljana, 1915, str. 621.

³ Matičetov, n. n. m. str. 50.

izvzamemo sv. tri kralje in nedolžne otročiče, so vse druge podobe na večernem nebu pravzaprav pripadniki delovnega ljudstva: *voznik, mlatci, kosci*, [gosto]-*ževci* in *-ževke* (žanjci in žanjice), morda tudi [gosto]sejci, *-sevci* in *-sevke* (= sejavci in sejavke)⁴. Bohoričevi *stožerčiči* morajo biti v rodu z ruskimi *stožary* in makedonskimi *stóžeri*⁵... Slovenski *stožerčiči*, izpričani leta 1584, se že nanašajo na Plejade. »Stožer«, okoli katerega se sučejo »voz«, »vol«, »konji«, itn., se je pri nas torej že zdavnaj ločil od svoje prvotne velike družine in umaknil k drobnim Plejadam, zraven pa dobil množinsko in še pomanjševalno ali ljubkovalno obliko »stožerčiči«. Enakemu pomenskemu premiku so ne vemo kdaj podlegli tudi r.[uski] *stožary* in mak.[edonski] *stožeri*; oboji so namreč v rabi za Plejade.⁶

Takšna mnenja so danes; manj znano pa je, da so Dalmatin-Megiserjevi *gostožerčiči* zbudili pozornost že v začetku 19. stoletja. Slavni češki jezikoslovec Jos. Dobrovský je pisal dne 28. novembra 1806 Valentinu Vodniku v Ljubljano med drugim: »Wie aber Megiser? Er hat, meine ich, viel Gutes, wenn gleich Veraltetes. Z. B. die Plejades nennt er in seinem thesauro *gostofherzhizhe*; *gosto verstehe ich wohl*; was aber soll *fherzhizhe* (vielleicht *fherzhize*) bedeuten?«⁷ Vodnik, ki je medtem 23. decembra 1806 na prvo roko dokončal Slovenski Besednik, kjer je v zvezku 69/12^b za Plejade zapisal Goftafevzi, je šele 28. januarja 1808 odgovoril Dobrovskemu pod točko 11. na njegovo vprašanje tole: Die Pleiades nennen wir allgemein *goftofevzi*, *goftasevzi*, und zwar *fevzi* von *fejem*, ich *säe*, wovon auch: *fonze feje* (die Sonne scheint) d.i. sie säet ihre Strahlen aus; dagegen sagen wir: *luna fveti*, der Mond leuchtet. *Goftofevzi* sind daher die Dichtscheinenden, Dichtleuchtenden, Dichtstrahlenden. In Gebirgsgegenden hörte ich wohl den rauhen sinnlosen Namen *goftofeozhizhi*, *goftofheozhizhi*.«⁸

Dobrovskemu prednje Vodnikovo tolamačenje nikakor ni bilo pogodu, zato ga je v svojem drugem pismu z dne 3. marca 1808 takole podučil: »Gostoserzhizhi mag doch nicht so sinnlos sein, wie sie meinen, wenn man nur *gostosherzhizhe* auspricht. Im Russischen fand ich *wlasožar* (wolosožar). Andere Namen siehe im Slavin, p. 424. Bei Sonze *feje* denke ich nicht an *fejem*, sondern an *fijem*, *fijati*; des ersten Stammsylbe ist *fje*, des zweiten *fi*, die nicht verwechselt werden müssen.«⁹

V Slavinu,¹⁰ ki ga je navedel Vodniku, obravnava Dobrovský na str. 417—427 neki star slovanski prevod Biblije, katere prevajalec je bil Srb ali Bolgar, in kjer je v 9. poglavju Jobove knjige za Plejade zapisal za grški *ὁ ποιων πλειαδα* tvorjaj klasoželca, kar je gotovo pisna napaka, *δεσμων πλειαδος* pa je prevedel

⁴ Matičetov, n. n. m. str. 66.

⁵ Matičetov, n. n. m. str. 50.

⁶ Matičetov, n. n. m. str. 68.

⁷ Mittheilungen des historischen Vereines für Krain (MHK) 1861, str. 10: Kako pa Megiser? On ima, menim, veiko dobrega, čeprav zastarelega. Plejade npr. imenuje v Thesaurusu *gostožerčiče*; *gosto* pač razumem, kaj pa naj pomeni *žerčiče* (morda *žerčice*)?

⁸ Slavia, Časopis pro slovanskou filologii, Ročník IV. V Praze 1925—26, str. 126: Na splošno imenujemo Plejade *gostosevci*, *gostasevci*, in sicer *sevci* od *sejem*; od tod tudi: *sonce seje*, tj. poseva svoje žarke; sicer pa pravimo: *luna sveti*. *Gostosevci* so torej *gostosevajoči*, *gostosijoči*, *gostožareči*. V gorskih krajih [= na Koprivniku v Bohinju] sem pač slišal robato nesmiselno ime *gostoseočiči*, *gostošeočiči*.

⁹ MHK 1861, str. 18: *Gostožerčiči*, če jih le izgovorimo *gostožerčiče*, nikakor ni tako nesmiselno, kakor menite. V ruščini sem našel *wlasožar* (wolosožar). Druga imena glej v Slavinu, str. 424. Pri *Sonze seje* ne mislim na *sejem*, marveč na *sijem*, *sijati*; prvega debelski zlog je *sje*, drugega *si*, ki se ne smeta zamenjati.

¹⁰ Slavin. Von Joseph Dobrowsky. Prag 1808.

s souz wlasoželišč. Voltiggi imenuje Plejade vlascichi (beri wlašiči), Čehi jim pravijo slepices kuřátky, kakor Nemci die Gluckhenne. V Megiserjevem Thes. polyglot. pa so Plejade gostosherzhizhe.

Dobrovský si je še naprej z gostožerčiči belil glavo; končno pa je v pismu z dne 30. januarja 1811 sporočil Jerneju Kopitarju na Dunaj v besedi poveden etimološki vir: Megiser selbst hat die Sp.[rache] nicht (oder sehr unvollkommen) verstanden. Die plejades nennt er goftosherzhizhe (utique mellius gostosherzhize von sher. Russ. a p.: wlasožar bei Hölterhoff). Ob wohl die Herren in Steyermark [= Primčeva Societas slovenica v Gradcu] die gostosherzhize noch erfragen werden¹¹? Na to vprašanje je Kopitar 20. februarja 1811 Dobrovskemu kratko odgovoril: 3) quae de Primitz scribis et de gostosherzhize, perscripsi ad illum.¹²

Dobrovský, čigar jezikoslovno znanje je bilo neoporečno, je pravilno doumel, kakor tudi nehote Vodnik v pismu z dne 28. januarja 1808, da so gostosevci le sevajoče ali sijoče zvezde, ki gosto sevajo, kratko gostosevci, po nemško die Dichtscheinenden, Dichtleuchtenden, Dichtstrahlenden; nikakor pa niso to die dicht hingestreiten [Sterne] — gosto posejane [zvezde], kakor je pozneje menil Miklošič, niti so gosto -sejci, -sevci, -sevke, ker nimajo s sejanjem in setvijo nič skupnega. Vsa ta imena z različno pisavo in izgovorjavo, ki jih je Matičetov skrbno zbral, so nastala po napačnem križanju oblik sejati, sjati — sejem in sijati — sijem; zglede za to je nič koliko, med njimi je tudi Vodnikov v pismu Dobrovskemu dne 28. januarja 1808.

Z etimološkim deblom *žer-žar* v Dalmatin-Megiserjevi besedi gostožerčiči, je verjetno Dobrovský med prvimi pogodil njihov pravi pomen, tj. gosto žereče — žareče zvezde; le-teh pravilno obliko gostožerčice, kakor jo je doslej edini zapisal kajkavski pisec in slovnica Ignacij Kristijanović¹³ (1796—1884), pa je bil Dobrovský nakazal Kopitarju v prej navedenem pismu.

Besede kakor so *žerak*, *žerek*, *žereti*, *žerjavica itn.* — zdaj so pravopisno žarek -rka, -o, žareti — so domače v več slovenskih narečnih govorih, vknjižene pa so tudi v slovenskih slovarjih, takó da stare oblike žerčič -a, žerčica -e, danes bi rekli in pisali žarčič — žarčiči, žarčica — žarčice, niso bile prav nič nelogične. Da pa so nastali, kdo ve kdaj, iz gostožerčičev npr. gostožerčki ipd., je znano prastaro prevračanje besed v ljudski etimologiji.

Kaj pa Bohoričevi stožerčiči? Drzmem si zapisati, da niso z ničimer v zvezi s stožerom ali stožerčiči, marveč je le pojem gostote *gosto-* tu zamenjan z navideznim številom *sto*, ki ponazarja pač mnogoštevilnost zvezdišča; za-žerčiči pa velja vse isto kakor pri gosto-žerčičih.

¹¹ V. Jagić, Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808—1828). Berlin 1885, str. 188: Megiser sam [slovenskega] jezika ni razumel (ali zelo nepopolno). Plejade imenuje gostožerčice (vsekakor boljše gostožerčice od žer, rusko žar: wlasožar pri Hölterhoffu). Mar bodo gospodje na Štajerskem o besedi gostožerčice še poizvedovali?

¹² V. Jagić, Briefwechsel . . . , str. 193:3) kar ste mi pisali o Primcu in o besedi gostožerčice, sem mu sporočil.

¹³ Grammatik der Kroatischen Mundart. Agram 1837, str. 11.